

Održivost u školama, održivost u društvu

Sažetak s preporukama

Mario BAJKUŠA
Forum za slobodu odgoja

***Sažetak.** Obrazovanje za održivi razvoj odgovor je formalnog obrazovnog sustava na izazove suvremenog življenja. Provedeno istraživanje ukazuje kako je obrazovni sustav kroz temeljni obrazovni dokument napravio prvi korak prema integraciji obrazovanja za održivi razvoj. U daljnjem planiranju i razvoju potrebno je više pažnje posvetiti uključivanju onih segmenata obrazovanja za održivi razvoj koji nisu prisutni u postojećem dokumentu te različitim mjerama oblikovati i poduprijeti obrazovni sustav u implementaciji.*

enjoined
educate for sustainable development

<http://www.enjoined.edupolicy.net/>

ODRŽIVI RAZVOJ

Održivi razvoj objedinjuje načine življenja i djelovanja koji će odgovoriti na krize i izazove koje sa sobom nosi nesigurna budućnost. Klimatske promjene i učestalost prirodnih nepogoda, iscrpljivanje prirodnih resursa, gubitak bioraznolikosti, širenje siromaštva, kršenje i nepoštivanje ljudskih prava samo su neki od izazova koje čovječanstvo već sada proživljava, a koji će postati sve relevantniji u godinama koje dolaze. Kako bi se čovječanstvo uhvatilo u koštac s tim izazovima „**održivi razvoj je postao globalno sredstvo izražavanja potrebe napuštanja trenutačno dominantnih modela razvoja koji se pokazuju nesposobnima u pronalaženju ravnoteže između potreba ljudi i planeta u potrazi za mirom i blagostanjem**“ (UNESCO 2009: 6).

Napori točnog definiranja održivog razvoja bili su sastavni dio nekoliko međunarodnih konferencija (Rio de Janeiro 1992., Johannesburg 2002.). Najpoznatija definicija je ona koja održivi razvoj vidi kao **sposobnost čovječanstva da osigura zadovoljavanje trenutačnih potreba bez ugrožavanja mogućnosti budućih generacija da zadovolje vlastite potrebe**. Ova definicija sadržana u izvješću Svjetske komisije za okoliš i razvoj „Naša zajednička budućnost“ (1987.) koji naglašava važnost promišljanja drugoročnog utjecaja naših odluka i naše odgovornosti prema zajednici u kojoj živimo i generacijama koje dolaze.

Koncept održivog razvoja je veliki izazov ne samo za društveno-gospodarski razvoj već i za obrazovne sustave. **Načini življenja i djelovanja koji su doveli do sadašnjeg stanja dijelomično su proizvod postojećeg formalnog obrazovanja**. Stoga se postavlja i izazov pred obrazovne sustave da pripreme mlade ljude za aktivno članstvo u lokalnim i globalnim zajednicama gdje će znati zajednički živjeti i doprinosti održivom razvoju svojih zajednica, koji će znati inovativno pristupiti zamjeni postojećih neodrživih modela i praksi.

OBRAZOVANJE ZA ODRŽIVI RAZVOJ

Odgovor formalnog obrazovanja na ove izazove je **obrazovanje za održivi razvoj** koje pomaže učenicima u razumijevanju načina upotrebe vlastitih potencijala za kritičku refleksiju i sustavno promišljanje budućnosti, kao i razumijevanju kako sami mogu doprinijeti zajedničkom održivom razvoju.

Obrazovanje za održivi razvoj ima četiri cilja:

(a) promicati i unaprijediti kvalitetu obrazovanja s naglaskom na cjeloživotnom obrazovanju i razvoju kompetencija potrebnih za unaprijeđenje kvalitete života, (b) preusmjeriti cjelokupni kurikulum koji će biti sredstvo znanja, obrazaca i vrijednosti potrebnih za izgradnju održivog svijeta, (c) podići svijest o konceptu održivog razvoja i (d) osposobiti buduće radnike da usvajaju održive modele proizvodnje i potrošnje.

Obrazovanje za održivi razvoj je predmet žive rasprave, a neke od smjernica dane su u dokumentima objavljenima tijekom **Desetljeća za obrazovanje za održivi razvoj**, razdoblja od 2005. do 2014. kojeg je UNESCO odredio za aktivno promišljanje i uvođenje obrazovanja za održivi razvoj u obrazovne sustave. Obrazovanje za održivi razvoj je poziv za kvalitetnije obrazovanje koje će adresirati sve važnije izazove na globalnoj i lokalnoj razini, a zasniva se na idejama i načelima održivosti.

Ono okuplja **pet osnovnih tipova učenja**: učiti znati, učiti biti, učiti zajednički živjeti, učiti raditi i učiti mijenjati sebe i društvo.

Obrazovanje za održivi razvoj nije puko informiranje o stanju okoliša, recikliranju i sl., već je **poziv za postupnu ali temeljitu promjenu zasnovanu na učenju**. Promjenu koja će rezultirati održivim društvom.

ISTRAŽIVANJE

Cilj provedenog istraživanja je **prikupiti i analizirati postojeći sadržaj nacionalnog kurikulumu u zemljama sudionicama projekta koji je izravno relevantan za održivi razvoj**. Istraživanje je provedeno pod vodstvom Središnjeg istraživačkog tima koji je razradio metodologiju istraživanja i usmjeravao rad nacionalnih istraživačkih timova. Istraživanje je provedeno u tri etape, a sve tri faze obuhvaćale su prikupljanje sadržaja relevantnih za održivi razvoj i njihovu analizu sukladno matrici analize sadržaja. U matrici se sadržaj kategorizirao prema vrsti (kognitivni sadržaj, vrijednosti i vještine), kao i prema orijentaciji, viziji.

U prvoj fazi istraživanja analiziran je prikupljeni sadržaj iz nastavnih planova i programa Hrvatskog nacionalnog obrazovnog standarda. U drugoj fazi analizirani su sadržaji najčešće odabranih udžbenika i radnih bilježnica iz predmeta koji su, prema analizi prve faze, najzasićeniji sadržajem o održivom razvoju. U trećoj fazi analizan je sadržaj vezan za održivi razvoj iz Nacionalnog okvirnog kurikulumu za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje.

NALAZI

Nacionalni okvirni kurikulum (NOK) za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje je dokument koji će u sljedećem razdoblju definirati cjelokupni obrazovni okvir. NOK sadrži temeljne odgojno-obrazovne vrijednosti, ciljeve odgoja i obrazovanja, načela i ciljeve odgojno-obrazovnih područja, vrjednovanje učeničkih postignuća te vrjednovanje i samovrjednovanje ostvarivanja nacionalnoga kurikulumu. **Stoga će ovdje biti prikazani nalazi analize NOK-a zbog njegove relevantnosti u budućem razdoblju.**

U usporedbi s HNOS-om, NOK čini korak naprijed kada je

“Temeljne odgojno-obrazovne vrijednosti Nacionalnoga okvirnoga kurikulumu proizlaze iz opredijeljenosti hrvatske obrazovne politike za cjelovit osobni razvoj učenika, za čuvanje i razvijanje nacionalne duhovne i materijalne te prirodne baštine Republike Hrvatske, za europski suživot i za stvaranje društva znanja koje će omogućiti održivi razvoj.”

(NOK, 2010.: 14).

u pitanju obrazovanje za održivi razvoj. Na primjer, HNOS niti na jednom mjestu ne spominje izravno održivi razvoj. Niti NOK ne spominje često održivi razvoj, ali mjesta gdje se spominje pokazuje kako **NOK vidi obrazovni sustav kao sustav koji omogućuje održivi razvoj**. Tako se obrazovnom sustavu priznaje iznimno mjesto u stvaranju i oblikovanju održivog razvoja na svim razinama.

Važno je spomenuti kako su neke vrijednosti svojstvene održivom razvoju – solidarnost i odgovornost – uspostavljene i kao temeljne vrijednosti. Time se stvara okvir unutar kojeg se oblikuje i provodi kurikulum, ali i temelj za izradu predmetnih kurikulumu.

Nadalje, dvije međupredmetne teme sadrže aspekte obrazovanja za održivi razvoj. Tema „**Zdravlje, sigurnost i zaštita okoliša**“ može se poimati kao pozitivan stav dokumenta prema konceptu, posebno u okolišnim aspektima. Dokument ovu temu vidi kao dostatnu za „obrazovanje za održivi razvoj“ i iako stavlja naglasak na upravljanje rizikom i krizom, otvara vrata učiteljima za aktivno uvođenje vlastitih projekata održivog razvoja. Tema „**Građanskog odgoja i obrazovanja**“ osnažuje aspekte održivog razvoja koji se bave društvenim odnosima, donošenjem odluka i građanskom participacijom koji su već prisutni u školama kroz druga kurikularna područja.

Kada je u pitanju cjelokupni kurikulum najzastupljeniji su okolišni i društveno-kulturni kognitivni sadržaji, dok ekonomskih segmenata gotova da i nema. Ovo je nastavak „tradicije“ HNOS-a da su **sadržaji vezani za održivi razvoj najviše zasićeni sadržajima vezanima za okoliš** s time da NOK dodatno pojačava društveno-kulturni aspekt održivosti. **I u NOK-u i u HNOS-u segmenti ekonomske održivosti su vrlo sporadično zastupljeni.**

Iako je kroskurikularnost jedan od načela NOK-a, zamjetna je kruta grupiranost segmenta prema disciplinarnim granicama. **Umjesto strateškog raspoređivanja kroz kurikulum kao cjelinu, sadržaj je**

često vezan uz tradicionalne predmete čime ograničava svoje aspekte integriranog pristupa razvoju zajednica i pojedinaca.

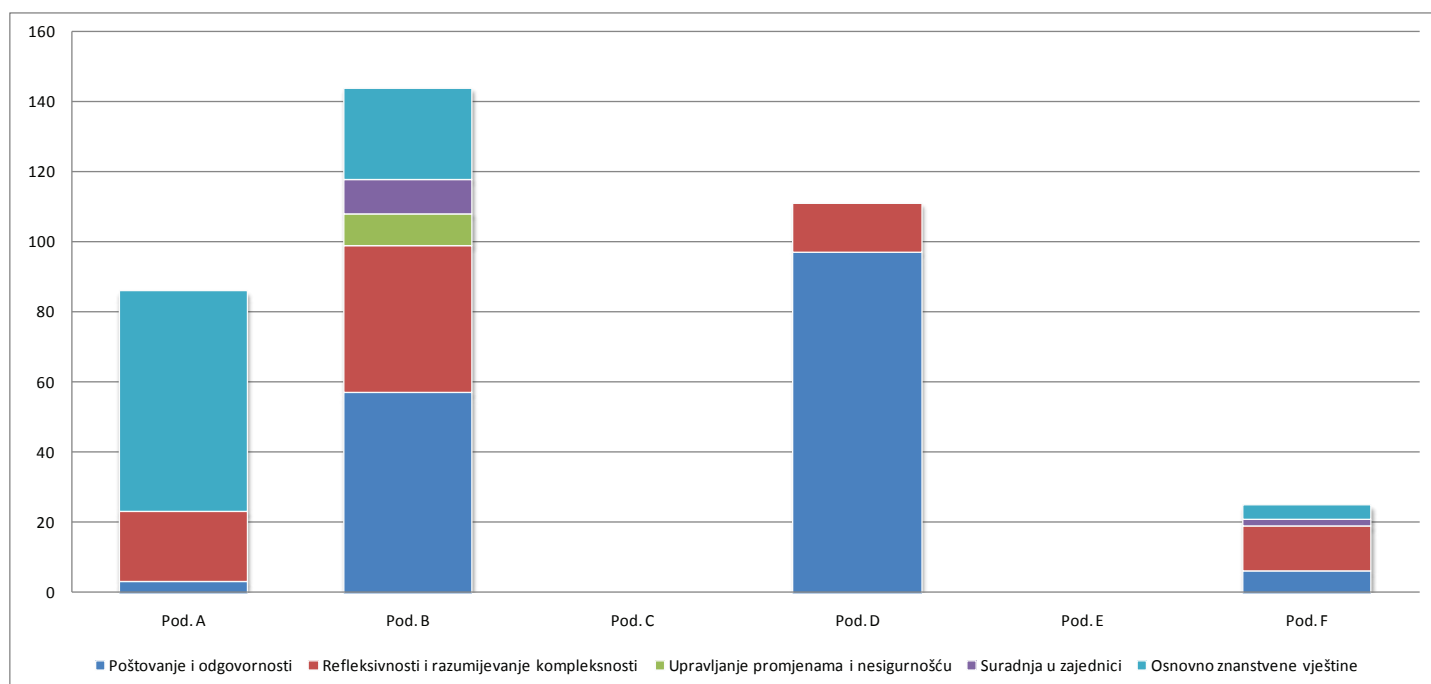
Kada su u pitanju konkretni sadržaji, NOK veliku pozornost daje **kulturnoj raznolikosti i razumijevanju kultura (društveno-kulturalni aspekt OR od globalne važnosti)**. Jedno od mogućih objašnjenja ovog obrata i promjene je činjenica da hrvatsko društvo postaje sve više dijelom globalnog svijeta i Europske unije kao multinacionalne organizacije u kojoj je tolerancija i razumijevanje drugih kultura bitna pretpostavka za funkcioniranje pojedinca u društvu.

S druge strane, zamjetno je kako NOK vrlo malo pažnje pridodaje **rodnoj ravnopravnosti** što bi u tradicionalnom društvu kakvo je hrvatsko moglo značiti daljnju

perpetuaciju rodni uloga i zadržavanje postojećih razina neprijateljstva prema rodnim i spolnim manjinama.

Vrijednosti i vještine vezane za održivi razvoj su isto tako disciplinarno segmentirane unutar NOK-a. Tako su **vrijednosti poštovanja i odgovornosti te suradnje u zajednici** vezani za društveno-humanističko područje kurikuluma i nije ga moguće naći u drugim područjima. Nadalje, jedino vještine **refleksivnosti i razumijevanja kompleksnosti** može se naći u svim područjima kurikuluma, dok ostale vještine, manje-više, slijede granice pojedinih disciplina.

Gledajući orijentaciju, uočava se kako je kurikulum fokusiran na činjenične opise *statusa quo* ili srodne probleme, bez „aktivnih“ komponenti koje teže razvoju, promjeni ili uključivanju pojedinca.

Prisutnost vještina i vrijednosti održivog razvoja u područjima kurikuluma. Pod A: prirodne znanosti, fizički okoliš i tehnologija; Pod. B: društvene znanosti, socio-ekonomski razvoj, povijest i ekonomija; Pod. C: vrijednosti i etika, građansko obrazovanje, vjersko obrazovanje i filozofija; Pod. D: umjetnost, humanistika i jezici; Pod. E: matematika; Pod. F: fizičko i zdravstveno obrazovanje.

LITERATURA

Bajkuša, M. (2012.) Obrazovanje za održivi razvoj: Hrvatska, istraživačko izvješće. Zagreb: Forum za slobodu odgoja i Network of Education Policy Centers.

Domazet, M., Dumitru, D., Jurko, L. i K. Petersson (2010) Education for Sustainable Development Partnership Initiative (EsdPI) Research Documentation (Projektna dokumentacija obrazovanja za održivi razvoj partnerske inicijative EsdPI). www.enjoined.net/research

Kastens K. A. i M. Turrin (2006) To What Extent Should Human/Environment Interactions Be Included in Science Education?. *Journal of Geoscience Education*, 54(3).

Lancour K. L. Process Skills For Life Science. http://www.tufts.edu/as/wright_center/products/sci_olympiad/pssls_training_hammond.pdf

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa (2006) Nastavni plan i program za osnovnu školu. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa.

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa (2010) Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i opće osnovnoškolsko i srednješkolsko obrazovanje. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa.

Rockström, J., Steffen, W., Noone, K., Persson, A., Chaplin, F.S., Institute of Arctic Biology et al. (2009) A safe operating space for humanity. *Nature* 461: 472-475.

Tillbury, D. (2007) Learning based change for sustainability: Perspectives and pathways. U: A. E. J. Wals (ur.) *Social learning towards a sustainable world* (str. 117-132). Wageningen: Wageningen Academic Publishers.

UNESCO – Section for DESD Coordination (2009) *Review of Contexts and Structures for Education for Sustainable Development*. Paris: UNESCO

WCED - World Commission on Environment and Development (1987) *Our Common Future*. Oxford/New York: Oxford University Press.

Weaver, P. M., Rotmans, J. (2006) *Integrated Sustainability Assessment. What? Why? How?*. MATISSE Working Papers No 1. J. Jäger, Weaver, P.M. No10/2006: 22.

Wikipedia suradnici (2011) Sustainable development. U: *Wikipedia, The Free Encyclopedia*, http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Sustainable_development&oldid=411464216 (pregledano 4.2.2011.).

Hvala dr. sc. Mladenu Domazetu i kolegicama i kolegama iz Zelene akcije na vrijednim komentarima i preporukama.

PREPORUKE

1. NOK čini važan korak prema integraciji sadržaja održivog razvoja u škole u Hrvatskoj pod uvjetom da se **u potpunosti implementira, redovito ažurira s globalno relevantnim temama i da je njegova provedba na kvalitetan način vrednovana imajući na umu održivost.**
2. U daljnjem razvoju nacionalnog i predmetnih kurikuluma potrebno je **integrirati ili pojačati sadržaje koji nisu toliko zastupljeni: rodna ravnopravnost, novi oblici upravljanja i trendovi urbanizacije.**
3. Posebno je potrebno pojačati sadržaje, vještine i vrijednosti koji su vezani za **ekonomske komponente održivog razvoja na svim razinama.**
4. Obrazovni dokumenti bi trebali, izvan činjeničnog sadržaja koji opisuje postojeću situaciju i njezine probleme, **uključivati razvoj i sadržaje koji su orijentirani prema budućnosti zajedno s mogućnostima djelovanja zajednice i pojedinca u svrhu globalne održive budućnosti.** Održivost kao temeljni princip i kurikularno načelo je važna, međutim ostaje nemoćna ako se ne prevede u obrazovne teme, udžbenike i znanja koja se „mogu odnijeti doma i koristiti u svakodnevnom životu“.
5. U postupku odobravanja udžbenika i dodatnih nastavnih materijala potrebno je da udžbenici i materijali **odražavaju i slijede kurikularne dokumente u cijelosti.**
6. Stručnim usavršavanjem i razvojem nastavnih materijala, nastavnicima i stručnim suradnicima **pružiti potporu u implementaciji obrazovanja za održivi razvoj u škole.**
7. Preoblikovanjem i dopunom postojećeg sustava inicijalnog formalnog obrazovanja, **pripremati buduće nastavnike za implementaciju obrazovanja za održivi razvoj u nastavi.**
8. Kao dodatak provedenom istraživanju, bilo bi uputno **provesti još jedno koje bi mapiralo konkretne prakse u školi,** na primjer kako učitelji podučavaju održivi razvoj, kojim aspektima daju prednost, kako su učitelji opremljeni znanjem i vještinama za bavljenje održivim razvojem i sl.

Inicijativa "ENjoinED" ima za cilj: (1) otkriti sadržaje povezane s obrazovanjem za održivi razvoj u nacionalnim kurikulumima zemalja sudionica inicijative te preporučiti prikladne sadržaje u nastavnim planovima i programima; (2) razviti i održati treninge za one koji mogu i moraju promovirati održivi razvoj, točnije, za donositelje odluka i za one na koje se te odluke

odnose: lokalne samouprave, vlade, poslovni sektor, organizacije civilnog društva, nastavnike, djecu i mlade; (3) organizirati mrežu organizacija civilnog društva s različitim usmjerenjem i kompetencijama – obrazovne i okolišne – sa zajedničkom misijom razmjene znanja i vještina kako bi inicirali promjenu svijesti o klimatskim promjenama, okolišu i održivom razvoju te proveli zagovaračke kampanje u zemljama sudionicama ovog projekta.

Inicijativa želi izazvati i promijeniti postojeće stanje manjka informacija i odgovarajućih modela prilagodbe na klimatske promjene u Jugoistočnoj Europi i Kavkazu. Isto tako, želi pridonijeti naporima rješavanja ovih problema osiguravanjem dostupnosti informacija i razvojem jednostavnih obrazovnih modela koji će biti implementirani unutar inicijative od strane priznatih i kompetentnih partnera, a vođenih okolišnim aspektima europskih javnih politika.

Inicijativa okuplja 11 partnera iz 8 zemalja te 3 suradničke organizacije. Nositelj projekta je **Network of Education Policy Centres.**

Nositelj projekta
<http://www.edupolicy.net/>

Nacionalni partner
www.fso.hr

Nacionalni partner
www.zelena-akcija.hr

Projekt financira
Europska unija.
www.europa.eu